

Vəfa Qəmbər qızı MƏMMƏDOVA, PhD, dosent

İsmayıl Səməddin oğlu XASAYLI
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı
E-mail: mina34mk@mail.ru**AQRAR SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İXRAC POTENSİALININ
YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ LOGİSTİKANIN ROLU****Xülasə**

Məqalədə aqrar sənaye müəssisələrində ixrac yönümlü məhsul istehsalının nəzəri əsaslarının və onların ixrac potensialının iqtisadi inkişafa təsirinin metodoloji aspektləri tədqiq edilmiş; aqrar sənaye müəssisələrinin ixrac imkanlarının artırılması üzrə beynəlxalq təcrübə nəzərdən keçirilmiş, ixrac yönümlü məhsul istehsal edən müəssisələrin modernləşdirilməsi problemləri araşdırılmış; aqrar sənaye müəssisələrində ixrac yönümlü məhsul istehsalına dövlət dəstəyinin strateji istiqamətlərinin tədqiq edilməsi və bu sahə məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin edilməsi istiqamətində təklifləri hazırlanmışdır.

Azərbaycanın ixrac potensialının artırılmasının ölkənin iqtisadi inkişafına, həmçinin, enerji daşıyıcılarının, eləcə də, qeyri-neft sektoru məhsullarının ixracının ölkənin xarici ticarət fəaliyyətinə təsirləri əsaslandırılmış, ixrac strukturunun logistik təkmilləşdirilməsinin perspektiv imkanları təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: aqrar sənaye, kənd məhsulları, ixrac potensialı.

UOT:338**JEL: O13****Giriş**

Ötən dövrdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sürətlə inkişaf edərək, iqtisadiyyatın mühüm sahələrindən birinə çevrilmişdir. Aqrar sektorda həyata keçirilən islahatlar və yeni çağırışlara uyğun strateji hədəflərin müəyyənəşdirilməsi kənd təsərrüfatının davamlı inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Bu çərçivədə elektronlaşmanın tətbiqi, dövlət xidmətlərinin optimallaşdırılması, eləcə də səmərəli idarəetmə sisteminin qurulması aqrar sahədə keyfiyyət dəyişikliyinə şərtləndirmiş və emal sənayesinin güclənməsi üçün əlverişli imkanlar yaratmışdır.

Ölkənin aqrar sektorunun müasir simasını nəinki sovet dönəmi, hətta müstəqilliyin ilk illəri ilə müqayisə edəndə ciddi fərqlərlə rastlaşırıq. 1990-cı illərdə meyvələri dərərdilər, yeşiklərə doldurub maşına vururdılar. Məhsul Bakı bazarına çatanda yeşiklərdəki giləmeyvələr yarıya enərdi. Yollar o qədər pis idi ki, maşın bağdan Bakıya çatana kimi yeşiklər silkələndikcə məhsul da əzilib zay olardı.

İndi istənilən bağın, bostanın yanından keçən müasir yollar fermerlərə məhsulu bazara sürətlə və itkisiz çıxarmaq imkanı yaradır. Xaçmazdan, ya da elə Bakıdan həmin məsafədə yerləşən istənilən rayondan çıxan meyvə maşınları iki saat yarımdan sonra “Meyvəli” topdansatış bazarına

çatır, məhsul yolda silkələnib əzilmir, görkəmini itirmir, rahat satılır. Belə sadə misal Azərbaycanda mürəkkəb logistika sisteminin qurulmasından xəbər verir.

Materiallar və müzakirələr

Ölkədə aqrar sənayenin dayanıqlı inkişafı, ixrac potensialının möhkəmləndirilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından vacibdir. Bunu nəzərə alaraq, kənd təsərrüfatının yüksəlişinə dəstək mexanizmi məqsədyönlü şəkildə davamlı olaraq təkmilləşdirilməlidir.

Kəndarası, ölkədaxili yollar, hava və dəmir yolları, məhsulun daşınması üçün nəqliyyat vasitələri, qablaşdırılması üçün konteynerlər də logistik sistemin ritmik fəaliyyətini təmin edən amillərdəndir. Eyni zamanda, emal sənayesi, soyuducu və malın saxlanması üçün anbarlar hamısı logistikanı əhatə edən sahələrdir. Kiçik kapilyardan, fermerlərdən, aqroparklardan gələn məhsullar bu yolda sürətlə anbarlara, soyuduculara yığılır, emal edilir, alıcıya çatdırılır, şəbəkə sistemi ilə paylaşdırılır. İtkilər, nəqliyyat və emal xərcləri nə qədər az olursa, həm fermerlərin, həm də logistik sistemdə fəaliyyət göstərən bütün təşkilatların işi asan, gəliri çox olur. Logistik sistemi qurulmayan istənilən ölkə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında böyük itkilərlə üzləşəcək və ciddi

qazanc əldə edə bilməyəcək. Ölkəmizdə də logistik şəbəkənin qurulması və inkişafı istiqamətində atılan mühüm addımlar aqrar sektorun simasını büsbütün dəyişdirə bildi. Ümumiyyətlə, əsrin əvvəlindən bugünədək həyata keçirilən nəhəng layihələr ölkədə aqrar sektorun simasını büsbütün dəyişmiş, müasir tələblərə cavab verən logistik sistemin yaranmasına imkan yaratmışdır.

Əgər biz logistikanı qısaca ərzaq və digər məhsulların istehsalçıdan istehlakçıya qədər axın proseslərinin sistemli surətdə idarə olunması kimi nəzərdən keçirsək, logistik zəncirin qurulması üçün görülən işlərin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini aydın görəcəyik. Logistika iqtisadi fəaliyyətin tam bir dövrü kimi nəzərdən keçirilir. Ayrı-ayrılıqda ehtiyatların, nəqliyyatın, alış-satışın, paylaşmanın, istehsal münasibətlərinin, anbarların və məlumatların logistikaları mövcuddur. Logistika gərəkli məhsulun lazım olan miqdarda, lazım olan vaxtda, lazım olan yerə minimal xərclərlə çatdırılmasını təmin etmək deməkdir. Bu sahədə ölkəmizdə görülən işləri sadalayıb qurtarmaq mümkün deyil.

Logistikanın qurulması istiqamətində əldə olunan nailiyyətlər bu gün ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarını sürətlə həm daxili, həm də xarici bazarlarda alıcılara çatdırmağa imkan yaradır. Üstəlik yeni bazarları fəth etmək üçün yeni şanslara rəvac verir.

İqtisadiyyatın səmərəliliyinin artırılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində aqrar sektorunun inkişafının təmin edilməsi dövlətimizin əsas iqtisadi prioritetlərindəndir. Bu məqsədlə ölkədə aparılan uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadiyyatın diversifikasiyasına nail olunması ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun da ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır.

Ölkənin sosial-iqtisadi həyatında xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün qeyri-neft sektorunun prioritet sahələrindən olan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektoru ötən dövr ərzində iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri kimi müəyyənləşdirilmiş və görülmüş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda bu sektorun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır.

Kənd təsərrüfatının ənənəvi sahələrindən olan pambıqçılığın, üzümçülüyn, tütünçülüyn, baramaçılığın sürətli inkişafı, kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatın ödənilməsi, emal müəssisələrinin xammal təminatının yaxşılaşdırılması və emal sənayesinin genişlənməsi istiqamətində dövlət

dəstəyinin gücləndirilməsi ilə əlaqədar bir sıra hüquqi aktlar, o cümlədən dövlət proqramları qəbul edilmişdir.

Hazırda kənd təsərrüfatı sektoru Azərbaycanın qeyri-neft ixracının artmasında müstəsna rol oynayan mənbələrdən biridir. Belə ki, 2019-cu ildə ölkəmizdən 760 milyon ABŞ dolları dəyərində kənd təsərrüfatı məhsulu ixrac edilmişdir. 2019-cu ildə qeyri-neft ixracında kənd təsərrüfatı məhsullarının payı 39 faiz təşkil etmişdir. 2020-ci ilin 9 ayı ərzində də kənd təsərrüfatı sektoru qeyri-neft ixracındakı mövqeyini qoruyub saxlamışdır. Həsablamalarımız göstərir ki, qarşıdakı illərdə də kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının artırılması imkanları var. Xüsusən də son illər ərzində meyvə-tərəvəz ixracının artımı müşahidə olunmuşdur. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 2019-cu ildə Azərbaycandan 189 milyon ABŞ dolları dəyərində pomidor ixrac edilmişdir. 2020-ci ilin 9 ayı ərzində isə ölkəmizdən pomidor ixracı 168 milyon ABŞ dolları təşkil etmiş və 2019-cu ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 18 faiz artmışdır.

Əhalinin ərzaq məhsullarına tələbatının davamlı şəkildə ödənilməsi məqsədi ilə son illərdə qəbul edilmiş dövlət proqramlarının icrası, aqrar sahənin ixracyönümlü məhsullarının istehsalının təşviqi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər ölkədə ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafında mühüm nəticələrin əldə olunmasına səbəb olmuş, bölgələrdə əhalinin məşğulluğunun artırılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına etibarlı zəmin yaratmışdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq edilmiş dövlət proqramlarının, o cümlədən “2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüynün inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”, “Azərbaycan Respublikasında pambıqçılığın inkişafına dair 2017-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafına dair 2018-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında çəltikçiliyin inkişafına dair 2018-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvəçiliyinin inkişafına dair 2018-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrası nəticəsində

kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafında bir sıra uğurlu nəticələr əldə olunmaqdadır.

Son dövrlər ölkənin ixrac potensialının yüksəldilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarların innovativ qabiliyyətlərinin artırılması, yüksək məhsuldarlığın əldə olunması, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı prosesində intensiv metodların geniş tətbiqində istehsalçı, emalçı və istehlakçı arasında inteqrasiyanın formalaşmasında önəmli rolunu oynayan aqroparkların yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Artıq Azərbaycanda aqrar sektorun yeni siması olan — Aqroparkların yaradılması istiqamətində kompleks tədbirlər uğurla həyata keçirilməkdədir.

Məlumdur ki, dünyada kənd təsərrüfatının mütərəqqi üsullarla inkişafının yeni formaları yaranır. Ölkəmiz də bu təcrübələrdən faydalanmaq üçün müvafiq tədbirlər görür. Belə mütərəqqi üsullardan biri də aqroparklardır.

Aqropark biznes modeli - kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını, emalını, logistikasını və digər xidmətləri əhatə etməklə bu zənciri özündə birləşdirən təsərrüfat subyektidir. Aqroparklarda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emal prosesləri, aqrotexniki və logistika, sanitariya və fitosanitar, marketinq, satış (daxili bazar və ixrac) və digər xidmətlər, xammal istehsalı, emal prosesləri yüksək gəlirlilik şəraitində həyata keçirilir. Bununla yanaşı, ətraf mühitin qorunması, torpaq və su resurslarından səmərəli istifadə, onların mühafizəsi təmin olunur, eləcə də bitkiçiliyin, heyvandarlığın, emal sənayesinin və digər sektorların inkişafı üçün möhkəm əsaslar yaranır. Ərzaq məhsullarının istehsalı ilə bağlı əsas fəaliyyətləri — enerji, su və tullantıların idarə edilməsi, logistika, nəqliyyat, ərazinin planlaşdırılması və digər proseslərin həyata keçirilməsini təmin edən aqroparklar həmçinin davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanaraq istehsal, emal, tədarük, tədqiqat və inkişaf, ticarət və sosial funksiyaları özündə birləşdirən bir mərkəz kimi xarakterizə olunur.

Bu gün Azərbaycanın qarşısında duran əsas hədəflərdən birinin – qeyri-neft sektorunun aparıcı bölməsi olan aqrar sənaye sahəsinin inkişafını təmin etmək üçün həmin sahənin innovativ meyarlara uyğun qurulması, o cümlədən aqroparkların yaradılması əsas istiqamətlərdəndir.

Uzun illər Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində işğal altında qalan torpaqlarımız əsasən

kənd təsərrüfatı sahəsində böyük iqtisadi potensiala malik ərazilər olmuşdur. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə Strateji Fəaliyyət Planı hazırlanıb və bütün ərazilərin və şəhərlərin bərpası vahid konsepsiya əsasında həyata keçirilir. Azad edilmiş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması üçün yeni mexanizm və meyarların işlənilməsi hazırlanması, heyvandarlıq, bağçılıq, tərəvəzçilik, üzümçülük və taxılçılıq kimi mühüm kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Görülən məqsədyönlü işlərin nəticəsidir ki, ölkəmizdə fındıq ixracı 33 faiz artaraq 125 milyon dollar təşkil edib.

Azərbaycanda həyata keçirilən məqsədyönlü inkişaf strategiyası və islahatlar kursu ölkəmizin davamlı inkişafını təmin edib. Bu gün regionun lider ölkəsi olan Azərbaycanın inkişafını şərtləndirən əsas faktorlardan biri də respublikamızın regionlarının dinamik inkişafıdır.

Bu mənada yeni iqtisadi şəraitdə aqrar sektorun üstün inkişafına nail olmaq da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatının inkişafı istiqamətində görülən tədbirlər sırasında ixrac potensialı yüksək olan sahələrin yenidən dirçəldilməsi və inkişaf etdirilməsi xüsusi rol oynayır. Ölkəmizdə ənənəvi sahələrdən olan qərzəkli meyvəçiliyin, ən əsası fındıqçılığın, o cümlədən üzümçülüğün inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən davamlı tədbirlər, bu sahələrə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi adıçəkilən sahələrə marağın artmasına səbəb olub. Bu sahələrin inkişaf etdirilməsi isə yaxın gələcəkdə həm kənd əhalisinin məşğulluğunun daha da artırılması, həm ixracın artırılması, həm də ölkəyə valyuta gətirilməsində önəmli rol oynayacaq. Bu səbəbdəndir ki, regionlarda fermerlər bu sahələrin inkişafına xüsusi maraq göstərir, qabaqcıl təcrübənin də tətbiq edilməsi ilə məhsuldarlığın artırılması istiqamətində məqsədyönlü iş aparırlar.

Təsədüfi deyil ki, “Regionların 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramının icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda çıxış edən Prezident İlham Əliyev bildirib ki, ölkəmizdə fındıq ixracı artıb: “Meyvəçilikdə 240 milyon dollarlıq meyvə ixrac olunub, artım 11 faiz. Amma bu meyvənin içində fındıq da var. 125 milyon dollarlıq fındıq ixrac olunub, dövlətin hesabına artım 33 faiz olmuşdur”.

Yeri gəlmişkən, ixrac qabiliyyəti yüksək məhsullardan sayılan fındıqçılığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə bu ilin yaz aylarında Şəki rayonunda

daha 180 hektarda yeni fındıq bağının salınması nəzərdə tutulur. Beləliklə, 2016-cı ildən sonra rayonda yeni salınan fındıq bağlarının ümumi sahəsi 2,9 min hektara çatdırılacaq. Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin fındıqçılığın daha da inkişaf etdirilməsi ilə bağlı verdiyi tapşırıq və göstərişlərinin icrasını təmin etmək məqsədilə təkcə ötən il rayon ərazisində 1068 hektarda yeni fındıq bağı salınıb.

Hazırda rayonda mövcud fındıq bağlarının ümumi sahəsi 3 min 891 hektardır. Ötən il bağlardan 3 min 297 ton məhsul tədarük olunub. Fındıq istehsalı əvvəlki illə müqayisədə 217 ton artıb.

Son illər Qəbələ rayonunda da 2000 hektardan çox yeni fındıq bağları salınıb, mövcud bağların sahəsi 7069 hektara çatıb. 2019-cu ildə rayonda 8,7 min ton fındıq tədarük edilib, məhsul satışından 26 milyon manatdan çox gəlir götürülüb, fındıq tədarükünə 20 min nəfərdən çox işçi cəlb olunub. Tədarük olunan fındıq Qəbələ fındıq zavodunda emal olunaraq İtaliya, Almaniya və Rusiyaya ixrac edilib. Ümumiyyətlə, Qəbələdə fəaliyyət göstərən digər sənaye müəssisələrində istehsal olunan məhsullar dünyanın 27 ölkəsinə göndərilir.

Vurğulandığı kimi, ənənəvi sahələrdən olan fındıqçılığın inkişaf etdirilməsi Qax rayonunun kənd təsərrüfatı üçün də prioritet istiqamətlərdən biri sayılır. Dövlətimizin başçısının bu sahənin daha da inkişaf etdirilməsi ilə bağlı verdiyi tapşırıq və göstərişlərin icrasını təmin etmək məqsədilə Qax rayonunda da davamlı iş aparılır. Belə ki, son illər rayon ərazisində 3 min 283 hektarda yeni fındıq bağı salınıb. Hazırda rayonda mövcud fındıq bağlarının ümumi sahəsi 10 min 111 hektardır. Bu bağların 6 min 228 hektarı barverəndir. Aqrar sahədə yeni subsidiya mexanizminin tətbiqinə başlanılması ilə əlaqədar indi fermerlər fındıq bağlarında aqrotexniki qulluq işlərinə daha çox diqqət ayırırlar. Bu da səbəbsiz deyildir. Yeni qaydalara əsasən, fermerlərə bağın hər hektarına görə 240 manat subsidiya veriləcək. Dövlət dəstəyinin göstərilməsi, eyni zamanda, bağların məhsuldarlığının artmasına da öz təsirini göstərəcək.

Qeyd edək ki, havaların əlverişli keçməsindən istifadə edən qaxlı fermerlər artıq fındıq bağlarında budama işlərinə də başlayıblar. Eyni zamanda, bağlara üzvi gübrə verilir, suvarılır. Xatırladaq ki, ötən il rayonun fındıq bağlarından 4848 ton məhsul tədarük olunub.

Dövlətimizin başçısının kənd təsərrüfatının ixrac potensialı yüksək sahələrinin, o cümlədən

qərzəkli meyvəçiliyin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı verdiyi tapşırıq və göstərişlərin icrasını təmin etmək məqsədilə son illər Zaqatala rayonunda da davamlı iş aparılır. Son iki ildə rayonda 44 hektarda yeni qoz bağları salınaraq, mövcud bağların sahəsi 525,5 hektara çatdırılıb. Bu bağların 449 hektarı barverəndir. Keçən il qoz bağlarından 785 ton məhsul tədarük olunub. Hər hektar bağdan orta hesabla 17,5 sentner məhsul götürülüb.

Fındıqçılığın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə bu il Oğuz rayonunda daha 425 hektarda yeni fındıq bağlarının salınması nəzərdə tutulur. Beləliklə, son illər rayonda yeni salınan fındıq bağlarının ümumi sahəsi 2 min hektara çatdırılacaq. Qeyd edək ki, hazırda rayonda 3695,5 hektar fındıq bağları var. Ötən il bağlardan 820 ton məhsul tədarük olunub.

Qərzəkli meyvəçiliklə yanaşı ixrac potensialı yüksək məhsullardan sayılan üzümçülüyn inkişafı istiqamətində də mühüm addımlar atılmaqdadır. Belə ki, Aqrar Elm və İnnovasiya Mərkəzinin Üzümçülük və Şərabçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu emal müəssisələri ilə əməkdaşlığı genişləndirir. Göygöl şərab zavodunda müəssisənin rəhbərliyi, italyalı mütəxəssislər Alberto Fagiani, Cristian Dejakumla görüş keçirilərək Azərbaycanın qiymətli üzüm sortu olan “Mədrəsə”nin bərpası və artırılması ilə əlaqədar elmi seminar keçirilib. Göygöl şərab zavodu milli brendlərin bərpası məqsədilə “Mədrəsə” üzüm sortundan 5 hektarda bioloji təmiz üzüm bağı salmaq istəyir. Zavodun üzüm bağlarında mədrəsə üzüm sortu yetişdirilsə də, sort qarışıqları var və bioloji təmiz əkin materialına ehtiyac var. Sevindirici haldır ki, zavodda yetişdirilən mədrəsə sortu italyalı mütəxəssislər tərəfindən İtaliyada müvafiq müəssisədə genetik analiz edilib. Müəyyən olunub ki, VİVC (Vitis-International Variety Catalogue) bazasında yerləşdirilmiş genetik kodla əldə olunan nəticə üst-üstə düşür. Bu isə “Mədrəsə” sortunun genetik təmizliyinin sübutudur.

Göygöl şərab zavodu, o cümlədən italyalı mütəxəssislər Azərbaycanın yerli texniki üzüm sortlarının, xüsusən də “Mədrəsə”nin bioloji-genetik təmiz nümunələrinin əldə olunmasında, onların genetik və fitopatoloji baxımdan təmiz əkin materiallarının əldə olunması məqsədilə birgə əməkdaşlığın davam etdirilməsini təklif ediblər.

Qeyd edək ki, emal müəssisələrinin xammal təminatının yaxşılaşdırılması, rəqabətqabiliyyətli milli brendlərin istehsalı və ixrac potensialının yüksəldilməsi məqsədilə yerli üzüm sortlarının

müasir üsullarla artırılması və istehsalçıların keyfiyyətli əkin materialları ilə təmin edilməsi üçün yerli nadir “Mədrəsə” üzüm sortunun bərpa olunması istiqamətində Üzümçülük və Şərabçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu tərəfindən elmi-seleksiya işlərinə başlanılıb. Bununla əlaqədar olaraq institut əməkdaşları tərəfindən müxtəlif regionlardakı köhnə üzüm bağlarında, fermer, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarında sortun müəyyən edilərək, gələcəkdə bioloji-genetik baxımdan təmiz əkin materialı tədarükü üçün tədqiqatlar həyata keçirilib. İlk olaraq araşdırma və tədqiqat işləri Şamaxı rayonunda həyata keçirilib. İnstitutun mütəxəssisləri tərəfindən Şamaxı rayonunda və Abşeronda yerləşən Ampeloqrafik kolleksiya bağında becərilən “Mədrəsə” üzüm sortunun tənəkləri etiketlenib və nişanlanmış tənəklərin sayı, hər tənəkdən əldə ediləcək təqribi çubuq miqdarı qeydiyyat-uçot işlərində öz əksini tapıb.

Hazırda “Mədrəsə” sortunun 10-a yaxın mənfi və müsbət variasiyası var və bunların qarışığı şəklində əkilib becərilir. Bu isə sortun “bioloji çirklənməsinə” gətirib çıxarır. Bunları nəzərə alaraq, sortun bioloji və genetik baxımdan təmiz formalarının seçilib artırılması məqsədilə bu sort institut tərəfindən yaxşılaşdırılma proqramına cəlb edilib. Xarici mütəxəssislərin diqqətinə çatdırılıb ki, institut tərəfindən Azərbaycanın 70 üzüm genotipi, o cümlədən “Mədrəsə” üzüm sortu ilkin olaraq 24 molekulyar-genetik marker və hər markerdə iki allel olmaq şərti ilə identifikasiya olunub. Bu məlumatlar dünyanın üzüm genotipləri üzrə ən böyük bazası olan VİVC (Vitis- International Variety Catalogue) Vitis üzüm məlumat bazasına yerləşdirilib.

Vaxtilə üzüm və şərab istehsalına görə respublikamızda şöhrət qazanmış Samux rayonunda da bu sahəyə maraq artmaqdadır. 2003-cü ildə rayonda üzüm bağları 232 hektar olduğu halda, son 16 ildə 4,4 dəfə artaraq 1025 hektara çatıb. Hazırda rayonda 937 hektar bar verən üzüm bağları mövcuddur. Bağların 488 hektarı süfrə, 537 hektarı isə şərab üzümü sortlarından ibarətdir. 2019-cu ildə bağlardan 11625 ton üzüm yığılıb. Üzüm istehsalının 11 tonu dövlət, 3774 tonu qeyri-dövlət, 7840 tonu isə əhali təsərrüfatlarında olub. Ötən il üzüm istehsalı əvvəlki ilə nisbətən 2005 ton və ya 20,8 faizdən çox artıb.

Yeri gəlmişkən, bağların qış becərilməsi gələcək yüksək məhsul üçün mühüm şərtidir və bu məqsədlə hazırda İsmayılı rayonunun üzüm plantasiyalarında cərgə araları şumlanır, quru budama

aparılır. Artıq mövcud bağların 700 hektarından çox sahəsində üzümçülükdə mühüm aqrotexniki tədbir olan quru budama işləri başa çatdırılıb. Məhsulun əsasını təşkil edən bar zoğlarının seçilib-saxlanması təcrübəli üzümçülərlə yanaşı, mütəxəssis tövsiyələrindən də istifadə olunur. Rayonun üzüm plantasiyalarında quru budamanın mart ayının əvvəlində yekunlaşdırılması nəzərdə tutulub. Qeyd edək ki, son illər rayonda üzümçülüğün inkişafı istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür. Hazırda 1123 hektar üzüm bağı var ki, bunun 1012,9 hektarı bar verəndir.

Nəticə

Prezident İlham Əliyevin 2003-cü il 24 noyabr tarixli “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” Fərmanı ilə ölkəmizdə aqrar sektorda islahatların ikinci mərhələsi başlamış və çox uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. Aparığımız araşdırma göstərir ki, Azərbaycan Respublikası kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına və ərzaq təhlükəsizliyinin təmini məsələsinə xüsusi diqqət yetirməklə səmərəli siyasət həyata keçirmişdir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının inkişafı qeyri-neft sektoru üzrə ixracın artmasına da mühüm töhfə vermişdir. Qarşıdakı illərdə də Azərbaycanın kənd təsərrüfatı ixracını artırmaq potensialı böyükdür. Xüsusən də işğaldan azad olunan ərazilərimizin təsərrüfat dövrünə cəlb edilməsi ölkəmizə əlavə imkanlar verəcəkdir. Strateji yol xəritəsinin qeyri-neft sektoru üzrə ixracın adambaşına 2025-ci ildə ən azı 450 ABŞ dollarına qaldırılması hədəfinin reallaşdırılmasında kənd təsərrüfatı sektoru mühüm rol oynayacaqdır. Qeyd olunanlarla yanaşı uzunmüddətli qeyri-neft ixracı strategiyasında aqrar sektora aid məhsulların ixracı ilə bağlı xüsusi yanaşmanın olmasını təklif edirik. Belə bir yanaşma kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə ixrac potensialının tam reallaşmasına xidmət edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının “Auditor xidməti haqqında” Qanunu. Bakı, “Qanun” -1994.
2. Azərbaycan Respublikasının “Daxili audit haqqında” Qanunu. Bakı, “Qanun”-2007.
3. Audit standartları. Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası. “Mars-Print” nəşriyyatı - 2003.
4. Hacıyev F.Ş. Əliyev Ş.H. “Audit”. Dərs vəsaiti, Bakı, “İndiqo” nəşriyyatı. 2011.
5. Novruzov V.T. və başqaları. “Audit”. Dərs vəsaiti. Bakı, 2012.

6. Rzayev Q.R. Nəzarət və təftiş (dərslük) Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2011.

7. Алборов Р.А., Хоружий Л.И. и другие. Основы аудита. Москва, «Дело и сервис» 2010.

8. Миннигалева В.З. Роль аудиторской деятельности в аграрном секторе // Научнометодический электронный журнал «Концепт». - 2017. - Т. 31. - С. 156–160. <http://e-koncept.ru/2017/970046.htm>.

Вафа Гамбар кызы Мамедова, доцент

Исмаил Самадин оглы Хасайлы

Азербайджанский Технологический Университет

E-mail: mina34mk@mail.ru

Резюме

В статье изучены методологические аспекты теоретических основ производства экспортноориентированной продукции в агропромышленных предприятиях и влияние их экспортного потенциала на развитие экономики; рассмотрен зарубежный опыт по увеличению экспортных возможностей агропромышленных предприятий, исследованы проблемы модернизации предприятий, выпускающих экспортноориентированную продукцию; Подготовлены предложения в направлении исследования стратегических направлений государственной поддержки производства экспортноориентированной продукции в агропромышленных предприятиях и обеспечения конкурентоспособности продукции в этой сфере.

Обосновано влияние увеличения экспортного потенциала Азербайджана на экономическое развитие страны, а также влияние экспорта энергоносителей, а также продукции ненефтяного сектора на внешнеторговую деятельность страны, и намечены перспективы проанализированы возможности логистического улучшения структуры экспорта.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельскохозяйственная продукция, экспортный потенциал.

Vafa Gambar gizi Mammadova, PhD, assoc. prof.

Xasayli İsmayil Samaddin

Azerbaijan Technological University

E-mail: mina34mk@mail.ru

Summary

In the article, methodological aspects of the theoretical basis of export-oriented product production in agro-industrial enterprises and the influence of their export potential on economic development were studied; the international experience on increasing the export opportunities of agro-industrial enterprises was reviewed, the problems of modernization of enterprises producing export-oriented products were investigated; Proposals were prepared in the direction of researching the strategic directions of state support for export-oriented product production in agro-industrial enterprises and ensuring the competitiveness of products in this field.

The effects of increasing the export potential of Azerbaijan on the economic development of the country, as well as the effects of the export of energy carriers, as well as non-oil sector products on the country's foreign trade activity, were substantiated, and the prospective possibilities of logistic improvement of the export structure were analyzed.

Keywords: agricultural industry, agricultural products, export potential.